

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 1	Стр. 11-26	Ниш	јануар - март	2012.
----	----------	-------	------------	-----	---------------	-------

UDK 316.42:17.035.1

Оригинални научни рад
Примљено: 02. 10. 2008.

Оливера Павићевић
Институт за криминолошка и
социолошка истраживања
Београд

ИНДИВИДУА У ПЕРСПЕКТИВИ ГЛОБАЛНЕ МОДЕРНИЗАЦИЈЕ

Апстракт

Рад је посвећен могућностима остваривања и опстајања независне и слободне индивидуе, ослоњене, пре свега на институцију права, какву познаје класичан либерализам капиталистичких западних друштава. Теза од које се у раду полази је да је од времена класичног либерализма до друштава модерног супер-националног неолиберализма категорија индивидуалне слободe и демократије претрпела значајне промене, посебно на плану индивидуалних слобода, интереса и потенцијала. Те промене се одвијају у правцу угрожености и растакања индивидуалног идентитета, који измештен из досадашњих упоришта постаје супротстављен хипертрофираном светском тржишту и отуђеном јавном мњењу.

Кључне речи: идентитет, либерализам, индивидуализам, суверенитет, демократија

СВЕТСКО ДРУШТВО

„Стварно значење човека према другом [...] одређено је и сличностима и разликама које постоје међу њима. Сличности нису ништа мање значајне од разлика. У најразличитијим формама, обе се појављују као велики принципи унутрашњег и спољашњег развитка. Чињеница је да се културна историја човечанства може схватити као историја борбе и покушаја помирења између њих“ (Simmel 1950, 30; према: Jenkins 2003, 5).

Очување личног идентитета, који је најтеже сачувати у маси, и очување свести о себи остаје вечно стремљење човечанства. Хомогенизација друштва и укидање разлика, а не подстицање и очување разлика, доводе до опште пометње и насиља. Још је за архајска друштва и примитивну религију важило правило да добробит друштва почива на културним разликама, које се у тренуцима кризе све више изједначавају бришући, пре свега, разлику између чистог (обредна жртва) и нечистог насиља, а самим тим и разлику између добра и зла. Губљење „идентитета“ је карактеристично за људе који се сукобљавају у периоду подивљалог насиља, а главни циљ заједнице је усмеравање насиља ка једном објекту који ће спасити породицу или цело друштво захваћено злом (Жирар 1991, 59).

Модерна друштва су различитим интензитетом напуштала старе племенске и фамилијарне везе чувајући у различитом степену осећања припадности заједничкој историји, нацији и култури. Трансформацију друштва која се кретала ка стварању глобалне друштвене међузависности уочили су класични социолози почетком двадесетог века. Они су признали реалност интензивирања светске размене, како у економској, тако и у социо-културној сфери друштвеног живота. Светски финансијски и културни токови подстицани су од стране привилегованих и водећих друштвених актера (предузетника, доносилаца јавних одлука, филозофа, научника, интересних лобија). Потребу за компаративном анализом различитих савремених друштава, као и друштава различитих епоха у проучавању друштвених феномена наговестили су оснивачи француске школе социологије (Диркем и његови наследници), као и немачки социолози на почетку двадесетог века. Након открића друштвене поделе рада, организације и солидарности, важност анализе светског друштва (*world society*) базирала се на претпоставци да постоји склоност ка еволутивној универзалности развијених друштава. Иза наизглед бесконачне разноликости сва социјална питања се могу груписати у заједничке елементе (структуре, облике), а затим у категорије као што су породица, хијерархија, религија, солидарност, власт и сл. Оклевајући између ентузијазма и опрезности Диркем је нагласио важност анализе друштва у светском контексту као резултат интеракције различитих друштава сачињених од исте врсте у смислу апстрактног и теоријског значења човечанства – глобализованог света (Durkheim 1975, vol. 1, 111, према: Martin et al. 2006, 501).

Марсел Мос (Marcel Mauss) је наставио идеју проучавања света бавећи се темама нације, националности и интернационализма. Он је сматрао да друштвена еволуција носи парадокс ширења идентичног модела друштва који се развија паралелно са повећањем карактеристичних идентитета. „Глобална људска цивилизација“ подразумева међузависност између нација (посебно из угла финансијског

тржишта) и она се појављује као значајна и у проучавању локалних друштава (Mauss 1969). До сличних закључака дошли су и представници ране немачке социологије. Макс Вебер (Max Weber) дефинише еволуцију као нешто што личи на светско друштво заснивајући је на рационализацији економских и финансијских процеса капитализма. Зомбарт (Sombart 1932) наставља Веберову идеју о значају интервенције предузетничке државе истичући комбинацију финансијске концентрације и индустријског инжењеринга као погона светских процеса. Новији социолози као што су Парсонс или Елијас су показали да се светско друштво гради кроз продужетак „цивилизацијских процеса“ који представљају борбу за превласт на нивоу доминантних сила (Elias, 1975) или, према Парсонсу, испуњење универзалног историјског дизајна усмереног на трансформацију националног оквира друштва у део наднационалног система (Parsons, 1973; према: Martin et al. 2006, 501).

Паралелно, савремени свет нарастајуће међусобне повезаности нашао се пред изазовом разумевања и прихватања различитог порекла већине култура које не могу представљати изоловане заједнице, и у складу са том чињеницом пред изазовом да пронађе смисао и правац људске акције. Концепт „културе“ који прихвата и разуме рационалност других људи без опасности од неспоразума што она није идентична западном поимању рационалности појавио се, такође, с почетка века као опонентска позиција у односу на универзални еволуционизам. Алтернатива доминатној универзалној идеји модернизацијског прогреса састојала се у сагледавању људских разноликости као непобитне чињенице људског живота и разумевању локалних посебности, не као деформације људске суштине, већ као саме суштине (Rosenblatt 2004, 470).

АНТИНОМИЈЕ ЛИБЕРАЛНИХ ВРЕДНОСТИ

Развојем друштава њихова првобитна кохезија се перманентно нарушавала, а криза индивидуалног и колективног идентитета одликава напетости које су настале као последица преласка из традиционалног, обичајног друштва у модерно друштво у коме се слободним избором бира у плуралитету идентитета.

„Глобално друштво појачава овај проблем јер намеће унификацију и доводи у питање конкретне партикуларне идентитете, супротстављајући се модерном принципу плуралитета који претпоставља различите изборе идентитета у оквиру концепције самоодређења и самоопредељења“ (Голубовић, 2006).

Идентитетски дискурс се показује као веома значајан – он је саставни део стратегије моћи, потчињавања, али и отпора. Расправе о глобализацији које су неоспорно део социолошке традиције (поред

покушаја да се глобализација означи и као крај социологије) као веома значајно третирају питање идентитетског фокуса социолошке анализе (да ли ће централни идентитет бити нација, држава, град, индивидуа или нешто друго).

Закључак да смањивање идентитетских друштвених веза и индивидуализација праћени процесом усложњавања друштва морају нужно разарати кохезивне везе друштвене солидарности, по мишљењу Загорке Голубовић, оповргао је класични либерализам у изворном учењу Џ. С. Мила (J. S. Mill). Наводећи основне постулате његовог учења она изводи закључак да класични либерализам избегава замке екстремног индивидуализма ограничавајући апсолутну и егистичну слободу адекватним утицајем колектива, пре свега, обезбеђујући афирмацију различитости (Голубовић 2004, 5). Исаја Берлин (Isaiah Berlin) настављајући хедеријански поглед на историју посебно је инсистирао на политичким импликацијама таквог схватања истакавши „разноврсност“, „несамерљивост“ и „вредност различитих култура и друштава“ које су инкомпатибилне са класичним појмовима „идеалног човека“ и „идеалног друштва“. Универзална људска природа и прогрес „рационалног курса“ који карактеришу еволуционизам доведени су у питање у теоријама америчке културне антропологије која промовише концепт културног релативизма. Заснивајући закључке на идејама Рут Бенедикт (Benedict), Розенблат (Rosenblatt) указује на њене најзначајније поруке, а то су, прво, да различити етнички идентитети постоје и да нема разлога да сумњамо и да се плашимо граница које их раздвајају, и друго, да човеково деловање не зависи од способности тих идентитета да превазиђу сопствене конструкције у одређеном месту и времену, већ управо од њихове способности да остану тако конструисани (Rosenblatt 2004, 470). Та, у односу на просветитељство контра-идеја има нешто да понуди постмодерној обескорењености и даје нову димензију „илузији аутономије“ и често испражњеном „концепту људске слободе“.

Разматрајући могућности остварења људске слободе у услови ма суштински неједнаке дистрибуције друштвених добара теоретичари либерализма су у мањој или већој мери прихватили појмове који су долазили из корпуса различитих, па чак и супротстављених теоријских концепата. Тако се појављује појам „позитивне слободе“¹ која разматра процес индивидуализације као процес суштинског освајања субјективитета. Затим се сусрећемо са појмом „социјалног добра“ (Machperson 1973) који превазилази материјалистичко и економско схватање људског потенцијала, захтевајући максимизацију

¹ Проблем домена слободног деловања неодвојив је од могућности овладавања сопственим животним условима, да се буде сопствени господар у друштву. Види: Berlin 1970.

развоја свих људских могућности. Са класичног либералног становишта слобода појединца је загарантована несметаним функциоисањем регулаторних механизма који су иманентни економском тржишту, док је за заступнике вантржишног интервенционизма и задржавања одређених облика колективне својине управо „демократска интервенција“ начин да се свакој индивидуи омогући одређени степен заштите од неповољних исхода чисте тржишне утакмице. На тај начин би био обезбеђен услов за остваривање индивидуалне слободе. За историју капиталистичке економије карактеристична је смена либералних и конзервативних периода. Један другог замењују у тренуцима када се, у великој мери, испоље слабости које у себи носе и тиме изазову економску, али и друштвену кризу. Присталице чистог економског либерализма инсистирају на коруптивном, штеточинском и патерналистичком утицају просоцијалних корекција од стране државе и њених организација, сматрајући да оне неминовно завршавају у паразитизму и гушењу индивидуалних слобода и избора. Могућност изградње праведнијег капиталистичког друштва и остваривање већег степена социјалне правде тумачи се као параван за произвољно регруписавање капитала и гушење слободне конкуренције.

Однос према глобализацији као веома комплексном процесу разврстава се такође, према овом примарном тумачењу либералног капитализма. Они који економско тржиште, слободну трговину и конкуренцију са ниским порезима виде као најбољи модел уређења привреде и друштва видеће у глобализацији либералног модела могућност остваривања неспутане кооперације индивидуа у међународним размерама.

На супротном становишту, које укључује и изузетно жестоку критику модерног либерализма користећи појмове као што су неолиберализам, турболиберализам и реаллиберализам, развој модерног либерализма се сагледава кроз нарушавање неопходног баланса између тржишних и економских слобода и људске добробити. Сматра се да је либерализам непоправљиво разапет између слободарског принципа и његових не-егалитарних последица. Дух либералне демократије заснован на правима индивидуе и људским слободама потиснут је светском владавином неолибералне економије која је заснована на доминацији интереса мултинационалних компанија чија се моћ и утицај не могу више контролисати расположивим демократским механизмима.

Глобализација намеће питање рационалности актера. Релевантни субјекти (државе, међународне институције, мултинационалне компаније) доносе одлуке које имају за циљ проширење друштвених активности у међународној размени. Делокализација и реструктурирање су последице свеprisутног такмичења и жестоке конкуренције мултинационалних компанија. Социолошка анализа треба да утврди

генезу ових конвергирајућих одлука и њихов утицај који није искључиво ограничен на економско и финансијско поље. Она треба да пружи одговор на питање о постојању и правцу заједничке еволуције, идентификује и анализира друштвене феномене који себе представљају као глобалне, а сами су резултат претходних глобализацијских процеса (међународне институције, алтерглобалистички покрети, међународни тероризам, климатске промене и др.). Потребно је проценити ко су одговорни актери, „удаљени узроци“ и ефекти одлука и са којом намером су оне донешене. Идентификовање локалних, националних, наднационалних и глобалних последица глобализацијских феномена представља одговор на распрострањену забринутост, раздваја мит од чињеница и сагледава у којој мери је глобализација процес истовремене конвергенције и дивергенције (Martin et al. 2006, 503).

ПОТРАГА ЗА УПОРИШТЕМ

Благо наглашена индивидуална слобода класичног либерализма, умерено ограничавање интензивног бирократског мешања у државно деловање замењено је екстремним истицањем апстрактног индивидуалног права и интереса који на крају губе свако опипљиво значење нестајући у тоталу укупних индивидуа масовног друштва. На том путу универзалном либерализму прети опасност да пређе у анархију (De Benoist 1994). Сопство се дефинише као реализација мноштва личних сингуларних интереса преко институције права и личних слобода које бивају угрожене тоталитетом масовног тржишта и масовних комуникација. Константно измештајући индивидуу из „мрежа сигурности“ интернационални неолиберализам наметнуо је патерн појединачне потраге за остварењем оптималног персоналног и економског интереса у коме се друштво појављује као агрегат анонимних појединаца. Они се у глобалном смислу претварају у исте, ка себи окренуте индивидуе. На тој тачки парадоксалног поништавања индивидуалног идентитета и слободе, баш у име индивидуалног, неолиберализам се у великој мери приближио тоталитарним режимима.

Плашећи Европу комунизмом, наглашавајући предност индивидуалног над колективним, по нестанку комунизма, неолиберализам је изменио појам индивидуалног оспоравајући могућности идентификације које су до тада постојале, а не обезбеђујући нове упоришне тачке за појединца. Заједничко наслеђе, традиција, религија, идеологија, професија, појављују се као превазиђени у идентитетском одређењу индивидуе, на начин који, по мишљењу неких аутора, завршава у сировом индивидуализму (Bellah et al. 1985, 152–55). Постајући предметом критика многих западних социолога и економиста од Јозефа Стиглица (Joseph Stiglitz) преко Јиргена Хабермаса (Jürgen Habermas) до Мајкла Харда (Michael Hardt) Антониа Негра

(Antonio Negri) који говоре о империјалном неолиберализму, он покреће питање суштине процеса модернизације, кризе идентитета, изазивајући готово фундаменталистичке реакције у име одбране традиције и националних историјских и културних вредности.

Као занимљива илустрација може послужити један новински напис у коме је реч о томе како образоване, паметне, способне и привлачне Пољациње све чешће од свог еманципованог живота беже у тишину манастира и у последње време шире строге калуђерске женске редове. Пољске врхунске интелектуалке које се налазе на врхунцу животне и професионалне моћи опредељују се за потпуно напуштање свих удобности које такав живот подразумева и замонашују се одлазећи у потпуну изолацију. Покоравају се суровој дисциплини камелићанских католичких редова што подразумева изузетно одрицање. Препуштају се немим молитвама, пристају на тишину у којој је дозвољено проговорити само једном недељно, прихватају папино наређење да не напуштају манастир ни у случају сахране најближих. Како наводи новински извештај, у Пољској су запањени и без објашњења, како припаднице тог женског калуђерског реда, тако и социолози. Они не могу да открију узрок покоравања високо образованих и врло моћних жена војничком режиму у манастирима којим руководе жене без матуре. У једном покушају објашњења се наводи да су у питању особе које су на плану материјалног успеха постигле све, али их духовна пустош и недостатак циљева доводе до те необичне одлуке.² Као да тражи објашњење за ову необичну појаву, Ралф Дарендорф (Darendhdorf 2006) поставља питање: да ли је дошао крај секуларизма? Он се пита, да ли је крај идеологије чије је присуство у политици било проклетство XX века, резултирало осветничким повратком религије у истој улози. Наводи Данијела Бела (Bell) и Рејмонда Арона (Aron) који су писали о крају фашистичке и комунистичке идеологије, и њиховој нади да ће оне бити замењене добом прагматизма у којем ће политика бити заснована на аргументима и дебати, а не на веровањима и тоталитарним погледима на свет. Крај идеологије је, веровало се, требало да донесе доминацију разума и критичког дијалога, али се десило нешто неочекивано. Лажне религије тоталитарних друштава замењене су правим религијама које су до тада готово нестале. Ралф Дарендорф наводи примере повлачења и релативизације секуларне демократије и у развијеним демократским друштвима (Републиканском партијом у САД доминира хришћански фундаментализам, даје пример Ватикана и Израела). Исламски фундаментализам је ступио у политички живот у свом најмање просвећеном облику.

² Данас, 14/02/07.

Да ли се иза узлета религиозних покрета крије отпор новом тоталитаризму? Одговор на питање зашто се религија вратила у секуларну политику Дарендорф налази у несигурности која је захватила просвећене земље света у односу на своје вредности, па чак и у саму просвећеност. Узрок томе, по њему, је морални релативизам који отвара простор за све, а суштински затвара простор за тековине демократије (слободу говора, просвећени дијалог и сл.). Тренутак када модерна друштва губе значење друштва јесте врхунац декаденције неолибералног поретка који подржава искључиво нарастајуће пролиферације егоизма и одриче се вредности које су биле својствене националним државама схваћеним као ентитет већи од чисто регуларног политичког тела (De Benoist 1994).

Ако је друштво без јаким уверења друштво које је спремно да умре, како тврди Дебри (Debraу 1981 према De Benoist and Sunic, 1994), поставља се питање каква уверења, циљеве и вредности нуди друштво неолиберализма. На који начин ће оно успети да превазиђе стање усамљености и угрожености које се надвија над индивидуом модерног доба. Да ли је нова отуђеност заснована на усамљености индивидуа која води нихилизму, злоупотреби дрога и криминалу?

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И МОДЕРНОСТ – ЈОШ НЕКА РАЗМАТРАЊА

Неки друштвени теоретичари глобализацију не виде као процес растурања културног идентитета, већ у њој виде најзначајнију снагу у стварању и пролиферацији културних идентитета. Полемишући са Мануелом Кастелсом (Manuel Castells) који у свом делу *Информатичко доба (The information age)* савремени свет дефинише као конфликт глобализацијских трендова и идентитета (Castells 1997), при чему се узнемиреност локалних култура често испољава кроз дезорганизовани и политички реакционаран отпор. Томлинсон (Tomlinson) (2003) истиче да утицај децентрализације који глобализацијски процеси врше на локалне идентитете у највећој мери постаје резултат саодношења и борбе институционалних и технолошких утицаја глобализације и локалних снага. Гидинс (Giddens) елаборира тезу да се глобализација мора схватити као дијалектички феномен у коме догађаји на једном полу изазвани релацијама и утицајима са дистанце често проузрокују дивергентна или, чак, супротна збивања у односу на она која су их проузроковала (Giddens 1991, 21–2). На сличан начин антрополог Џонатан Фридман (Friedman 1994, 210–211) доказује да је глобализација продукт културне фрагментације, у истој мери, у којој је резултат хомогенитета модерности.

Процес детериторијализације који значајно карактерише деловање масовних медија и комуникацијске технологије перманентно има противтежу у „баналном национализму“ (Michael Billig 1995; према: Tomlinson 2003, 271) свакодневног живота локалних средина,

у рутинском изражавању националног припадања, разноврсном и спонтаном испољавању локалног свакодневног живота, као и у институционализованим и медијским репрезентацијама националног и локалног идентитета. Треба такође, узети у обзир и државну политику очувања националног идентитета која се спроводи кроз стратегију државне културне политике. То не значи да државе не треба да праве компромис са глобализацијским процесима у складу са својим капацитетима да се укључе у глобално тржиште, а у исто време очувају своју идентитетску јединственост. Проблем дисбаланса се појављује у неразвијеним или недовољно развијеним земљама, посебно мулти-етничким структурама које карактерише крвава политичка нестабилност и међуетничко насиље (Tomlinson 2003, 271). Али, по мишљењу овог аутора, ни један од ових сценарија није складу са тезом о тоталној деструкцији идентитета изазваних глобализацијом. Пре се може говорити о појачању значаја идентитетских позиција у глобализацији које се интензивно шире побијајући хегемоније националне државе и развијајући осећање културне припадности. Културна динамика идентитета се развија и на институционалном нивоу, при чему модернизацијска конструкција идентитета не подразумева нужно глобални модерни Запад. Наводећи пример Мексичке студије радничких имиграната у САД (Morley 2000, 43; према: Tomlinson 2003, 271). Томилсон истиче да су ти људи сведочили да долазе из света где идентитет није централна брига, где је избор индивидуалног идентитета подређен припадању колективу или заједници, што је било у потпуном нескладу са њиховим разумевањем сопствених потреба и ситуације. Његов закључак је да модерна културна имагинација подстиче разноврсност идентитета и одлучно одбацује тезу да је глобализација деструкција идентитета.

Приватност и окупираност персоналним заузима посебно и важно место у научном дискурсу о идентитету. Модерно схватање рефлексивног самоидентитета изразио је Антони Гидинс у свом делу *Модерност и самоидентитет* (Giddens 1991). Интимност и сопство се појављују као последица трансформације која се догодила крајем двадесетог века нестанком класног одређења идентитета. Политика класног идентитета је замењена „политиком живота“ (*life politics*), а уздизање персоналног идентитета је попунило новонастали вакуум. Идентитет сопства је, по његовом мишљењу, изразито модерни пројекат у коме појединац рефлексивно гради свој идентитет кроз саморазумевање и самосталну контролу сопственог живота и будућности. „Персонални наратив“ појачава значај интимног, приватног и персоналног постајући најзначајнијим дискурсом модернитета. Колективни идентитет постаје мање значајан, а лично преиспитивање, „тражење себе“ су рефлексивни одговори на насталу „онтолошку несигурност“ (Giddens 1991, 53). На питање шта је здраво и испуњено људско биће, претерани индивидуализам пружа један одговор – лични раст.

Самоиспуњење замењује етику обавезе каприцом индивидуализма, а потрага за самосталношћу и независношћу је постала толико претерана да је угрозила „минимум јавне пристојности и уљудности као предуслов за испуњење живота“ (Bellah et al. 1985, 152–55).

Према неким ауторима, модерност обезбеђује институционализацију и регулацију културне праксе која укључује и припадање одређеном месту и заједници. На тај начин се успостављају различити идентитетски модалитети који су засновани на роду, сексуалности, религији, раси, етничитету, националности. У модерном друштву ми можемо „живети“ своју сексуалност, полност и националност као јавно институционализована и дискурзивно организована припадања (Tomlinson 2003, 273). То је највећи квалитет модерности и зато она наговештава идентитет, супротно неоправданим тврдњама да га уништава. Глобализација дистрибуира институционализовано појављивање модерности широм различитих култура, креирајући идентитете тамо где нису постојали, или можда, боље речено, нису били освешћени, институционализовани и осигурани формалним искуством.

Као проблем се појављује могућност постизања и потврде јединствености на коју свака индивидуа има право. Обезбеђивање коегзистенције сингуларности у тренутку енормног реактивирања тржишта, и то у далеко ширем значењу од односа добара и услуга, доводи до стварања нових друштвених релација. Са једне стране уздиже се глобализацијско ширење институционалних и технолошких мрежа, а са друге стране, стоје појединачни актери са својим партикуларним интересима чије је оптимално остваривање интериоризовано као основни егзистенцијални задатак. Формирање индивидуе и њеног идентитета под огромним је утицајем масовних медија те процес симболизације доноси превласт културе над свим осталим просторима људског деловања. Културни и симболизацијски кодови су замена за све напуштене етичке, националне, идеолошке и историјске идентитете. Идентитет и индивидуализација се дефинишу у простору културе. Реч је о култури оријентисаној на технологију која у основи има развијање способности за брзо одбацивање старог и још брже прихватање новог. Појава и симболичка репрезентација потискују стварност.

„У позном модернитету, сувереност појаве зависи од непрестаних и упорних промена које поткопавају уверење у постојање принципа стварности“ (Волин 2006, 497).

Модерна, свеprisутна јавност није супротстављена приватној сфери, већ јој се у великој мери приближава у процесу „пацификације“ културе. Зато је кључна теза политичке импликације капитализма као система моћи, који условљава политичко, теза о производњи медијске културе која подстиче масовне фантазије несагласне са грађанском културом какву тражи демократија (Волин 2006, 665).

Демократија људских права, како Гоше (2004, 10) назива демократију модерних друштава, смештајући је у период од 1990. године, одликује се таласом индивидуализације и има основну карактеристику у све већој аполитичности и децентрализацији. Грађанска апатија и одбијање да се учествује у стварним политичким процесима је одраз реалне немоћи, коју браниоци неолибералног капитализма оправдавају свођењем политичке одговорности на партиципацију у тзв. „чланским активностима“.

Категорија права и правде претрпела је суштинске промене и трансформисала се под утицајем интернационалног права које је конституисало нове универзалне етичке принципе. Трансформација у суперационално право конституише се кроз тежњу да индиректно или директно продре у домаће право националних држава и реорганизује га, све док се не утопи у суперационално право. Најзначајнији симптом те трансформације је развој такозваног права на интервенцију. Оно је опште замишљено као право или обавеза доминанних субјеката светског поретка да интервенишу на територијама других субјеката у интересу превенирања или решавања хуманитарних проблема, гарантовања сагласности, успостављања мира (Hardt и Negri 2001). Испод старог интернационалног поретка индивидуалне суверене државе или суперационална тела снажно волунтаристички интервенишу на основу новостеченог легитимитета чија основа и порекло остају под знаком питања. У том смислу се поново суочавамо са неухватљивим, суперординираним ентитетима пред којим индивидуа постаје немоћна.

Индивидуа мора да избегне претњу растварања сопственог идентитета. То чини тако што се изражава и општи преко јавног мњења, које се, у овом саодношењу уздиже као анонимна моћ. Још је Токвил (Tocqueville) видео да се у том процесу откачињања мњења од субјеката који мисле и говоре најављује процес поништавања свих посебних „огњишта ауторитета“. Моћ која се уздиже на овом процесу постаје моћ без граница. Неспутано и отргнуто од утицаја и контроле независне индивидуе, која је декларативно и даље у фокусу либералне доктрине, масовно јавно мњење, као и масовно тржиште, чини је есенцијално немоћном.

Исходиште самопрокламованих универзалних етичких вредности правде и мира представљају основу права на интервенисање, чиме се пак, производи стање непрекидног смењивања криза. Намеће се питање, ко је способан да дефинише концепт мира, правде и права кроз унификујући процес суспендовања историје. Грађанска свест и етичка одговорност постају супротстављене нејасним концептима опште правде који теже да их детерминишу сопственим етичким, политичким и правним категоријама. Значење и значај приватних и индивидуалних тежњи и вредности угрожени су, нема више локалних медијатора универзалног, већ се сучељавамо са универзалним самим (Hardt и Negri 2001).

Владимир Цветковић закључује да је транснационална идеологија модерних либералних друштава из свог политичког бића потиснула идеју суверености, остављајући је на „сметлишту историје“, поставивши идеју о „људским правима“ у фокус самоидентификације. Он пише:

„Генерално потискивање и одбацивање *националног*, које се тако лако и неутемељено, готово аутоматски изједначава са шовинизмом, за последицу има образовање нове врсте либералистичке мисли у којој сама чаробна реч *демократија* постаје све више некаква „вредност по себи“ (све чешће са крајње магловитим садржајима: што су високопарнији, то су мање употребљиви, самим тим отворенији за манипулацију), а све мање или никако оно што би по правилу требало да буде: скуп транспарентних процедура преко којих се артикулишу различити интереси и слободе“ (Цветковић 2000, 147–58).

Дошло је до замене приоритета. Нема више вере у нацију, државу, суверенитет (који ће окупити грађане), већ само у лично ја и његов интерес, који се превасходно штити, али и поништава институцијом права. Институција права је саздана од комбинације чињеница и доктрина које су повезане у динамици индивидуализације и поновно дефинисане политике у функцији права јединке (Гоше 2004, 20). Таласу индивидуализације прети опасност да се заврши у култу личног успеха и уживања.

Универзалистичка демократска идеја неолибералних друштава у себи носи радикализам који прети да уништити основне идеје из којих је она потекла и које треба да презентује. Модерни капитал укључујући „сувереног потрошача“ и „инвеститорску демократију“ парадоксално захтева слабу демократију, која може да коегзистира са његовом тотализујућом праксом. Смисао демократског освајања слободе замењен је новим облицима тираније и тоталитарности заснованих на тржишним и информативно техничким олигархијама и монополима. Претерана сигурност у сопствену исправност и у свој светски мисионарски задатак, чини је несвесном своје базичне слабости. Та слабост се, између осталог, односи на питање реалне могућности саморазвоја индивидуе, њене идеалне демократске оријентације и партиципирања у социјалном животу према истинским демократским и модернизацијским принципима. Индивидуа која је постала стуб друштва мора постићи изузетно висок степен личне и друштвене зрелости, што оставља врло актуелном констатацију да:

„Ширење просвећености за које смо простодушно веровали да је аутоматски повезано са напретком демократије, за коју смо располагали недостижним средствима, могло би се брзо показати као идеал прошлог времена. Ништа не јамчи, ту такође, да ће друштво које се с муком еманциповало, трајно знати да се репродукује као друштво аутономних индивидуа“ (Вучинић 2007, 418).

Ако традиција захтева свет „вечитог јуче“, модерност неолибералног концепта тржи „вечито сада“. Нарастајући индивидуализам из различитих разлога, почевши од пропуста у образовном систему,³ завршава у нарцизму. Одбацивши историјску димензију индивидуа остаје ускраћена и за сопствену пројекцију у будућност. Претварајући институције друштва у менаџмент остваривања појединачног добра, неолиберализам угрожава значење сопственог фундаменталног постулата, а то је независност индивидуе.

СЛУЧАЈ СРБИЈЕ

„После пропасти Совјетског Савеза и источног блока, политика је била усмерена на успостављање реда, стварање слободног тржишта и, истовремено, преображај неслободних поданика у потрошаче, али не и грађане – стваран је брехтовски свет у коме су широко распрострањена корупција и гангстерско насиље испунили вакуум нестанком и дезинтеграцијом бирократске владавине“ (Волин 2006, 714).

Ауторитарни режими који су смењени демократским променама у транзиционим посткомунистичким земљама оставили су драматичне последице на плану потискивања слободне воље грађана. Владе развијених земаља често нису имале слуха за идентитетске промене које нису могле да прате брзину политичких или економских промена. Показало се да ће их оне у неким транзиционим државама (Србији, свакако) значајно успоравати. Треба имати у виду и чињеницу да и у развијеним земљама „цивилно друштво“ широко одражава друштвене хијерархије. Политичко-активистички џет-сет који делује у складу са доминантном културом има приступ позицијама на власти чинећи мали круг глобалне елите. „Кругови моћи“ сачињени од националних и међународних елита одговорни су за стратешко доношење одлука. У унутрашњем прстену овог круга елита налазе се владе најразвијенијих земаља, међународне институције (ММФ, Светска банка), транснационалне компаније. Оне промовишу „космопо-

³ Изузетан значај васпитања истицао је Џон Дјуи (Dewey). Он пише: „[...] Тест за институције зрелог живота јесте њихов ефекат на настављање васпитања. Влада бизнис, уметност, религија и све друштвене институције имају значење, циљ [...] да ослободе и развију способности појединца без обзира на њихову расу, пол, класу или економски статус [...]. Демократија има много значења, али ако има морално значење, оно се налази у тези да најважнији тест, за сваку политичку институцију и индустријско уређење треба да буде њихов допринос свестраном развоју сваког члана друштва“ (John Dewey, *Rekonstruktion in philosophy*, наведено према: Волин 2006, 639).

литски начин заједничког живота“, доносе историјске одлуке које имају дугорочне друштвене последице (Martin et al. 2006, 511). Алтерглобалистичко размишљање и деловање, пре свега, треба да буде усмерено на преобликовање интеракције националних елита и међународних институција (посебно кроз консултације са представницима невладиних организација) и укључивање у расправу питања која су претходно игнорисана. Одустајање од укључивања у међународне односе и институције погершно је, колико, и свођење преговора на формално прибављање легитимитета за њихово неометано деловање и наметање решења локалној средини. Могућности за сузбијање капацитета одлучивања ових уских кругова власти лежи у рукама све мање демократске колективне акције, јер су локална и међународна интеракција, у све већој мери, базиране на испољавању насиља које чине позиви на мржњу, масовна убиства, тероризам, рат против тероризма, грађански ратови. Либерализација економије, побољшања у области информисања и комуникационих технологија, повластице у саобраћају отворили су могућности за елите неразвијених држава да учествују у светском тржишту, али је неопходно њихово разумевање преображаја друштва у контексту глобализације и транзиције које подједнако учесвују у креирању новог идентитета.

Нови идентитет се гради превазилажењем постојећих схватања било да се они превазилазе, потискују или редефинишу (Волин 2006). Трансформација друштвеног и економског система која се одвијала током деведесетих година у Србији у знаку ратова, међународног притиска и снажне идеологизације, била је заснована на разградњи постојећих институција, морала и економског поретка према интересима уских група. Транзиција у Србији била је лишена јасног концепта, као и свести о реалностима међународног престојавања изазваног нестанком комунизма. Опортунизам и економски, тачније криминални интереси политичке „елите“ и група које су је подржавале, легитимисали су се јачањем националистичке идеологије подређене ауторитарној власти. Избор новог идентитета одвијао се у без јасних смерница у хаотичном мешању социјализма и капитализма, једног и вишепартијског система, популизма и новог грађанског „етоса“ Такво стање је погодно јачању имагинарног које у различитим дериватима митско-ритуалне свести нудио „ослонац“ и „тумачење“ растуреног света у коме се нашло српско друштво (Lazić i sar. 1994). Нехармонизована, некохерентна и неефективна држава као што је Србија, услед малих политичких, цивилизацијских, привредних и економских потенцијала и великих социјалних и политичких тешкоћа транзицију је протегла на дуг временски период уз огромне застоје и проблеме. Разорени су билошки, финансијски, инфраструктурни и морални ресурси, а уздигле су се негативне вредности као што су шовинизам, ауторитарност и затвореност према свету. Само је мањина била отворена за (нове) демократске и либералне вредно-

сти (Lazić 2000).⁴ Исход „разарања друштва“ у Србији током деведесетих био је релативно трајна сметња да се у земљи формира снажан и стабилан трансформацијски блок, кадар да осигура чврсте темеље за демократско друштво тржишног типа. Традиција недовољног разумевања и уважавања глобалних друштвених трендова остаје одлика понашања доминатних друштвених актера у Србији и данас. Модернизацијски и демократски капацитети сужени су константном немогућношћу изградње отвореног друштва и демократског дијалога. Индивидуално самодређивање и самопредељење остало је подређено ауторитарним и бирократским хијерархијама и тешко се удаљава од страхова и митова који завршавају у самоизолацији. Изградња и функционисање модерних институција друштва представља радикално напуштање тоталитарног начина размишљања и ауторитарног политичког понашања. Модерни идентитет је динамичка категорија која се кроз континуитет са прошлошћу прилагођава захтевима новог доба. Прелазак из једног друштвеног система у други, што је случај транзиционих друштава, неминовно подразумева кризу идентитета, али у исто време и прилику формирања слободне и одговорне индивидуе. У мери у којој се друштвена елита оријентише ка том циљу као доминатном, ствараће друштво способно да се суочи са глобализацијом и избегне опасност да пасивна, апатична пријемчивост тоталитарним обрасцима понашања, која опстаје као наслеђе прошлих времена, лако успостави спонтани континуитет са тотализацијским тенденцијама које носи глобализација.

ЛИТЕРАТУРА

- Bellah, Robert, Richard Madsen, William Sullivan, Ann Swidler, and Steven Tipton. 1985. *Habits of the heart: Individualism and commitment in American life*. New York: Harper and Row pub.
- Berlin, Isaiah. 1970. *Four essays on liberty*. New York: Oxford University.
- Волин, Шелдон С. 2006. *Политика и визија*. Београд: „Филип Вишњић“.
- Вучинић, Маринко М. 2007. Без илузије. *Нова српска политичка мисао* XIV(1-2):418–25.
- Giddens, Anthony. 1990. *The consequences of modernity*. Stanford, CA: Stanford University press.
- . 1991. *Modernity and self-identity*. Cambridge, MA: Polity.
- Gullien., F. Mauro 2001. Is globalization civilizing, destructive, or feeble? A critique of five key deabties in the social science literature. *Annu. Rev. Sociol.* 27:235–602.
- Голубовић, Загорка. 2001. Нова левица социјализам и персонализам. *Република* 272: 1–15.
- . 2004. Елементи критике неолибералног модела транзиције. *Социолошки преглед* XXXVIII(1–2). 5-23

⁴ Видети и: Младен Лазивић, Саопштење са конференције, Мадрид, септембар, 2004. [www.dokumentna: http://www.asp-research.com/seminarsconferences.asp].

- . 2006. *Питања и дилеме минулог века*. Београд: „Филип Вишњић“.
- Гоше, Марсел. 2004. *Демократија против саме себе*. Београд: „Филип Вишњић“.
- Darendtdorf, Ralf. 2006. A return of religion in Europe. *Les Echos* 11/12/2006. p.17
- De Benoist, Alain. and Sunic Tomislav, 1994. Gemeinschaft and Gesellschaft: A sociological view of the decay of modern society. *Mankind quarterly* 34, pp.263
- Жирар, Рене. 1990. *Насиље и свето*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Jenkins, Richard. 2004. *Social identity*. London: Routledge.
- Kobrin J. Steve, 1997. The architecture of globalization: State sovereignty in a networked global economy. In *Governments, globalization, and international business*, edited by Dunning H. John, 146–71. New York: Oxford University Press.
- Lazić, Mladen. (ed.) 1994. *Razaranje društva (Jugoslovensko društvo u krizi 90-ih)*. Београд: Филип Вишњић.
- . (ed.) 2000. *Račji hod (Srbija u transformacijskim procesima)*. Београд: „Филип Вишњић“.
- Martin, Dominique, Jean-Luc Metzger, and Philippe Pierre. 2006. The sociology of globalization: Theoretical and methodological reflections. *International sociology association* 21(4):499–521.
- Rosenblatt, Daniel. 2004. An anthropology made safe for culture: Patterns of practice and the politics of difference in Ruth Benedict. *American Anthropologist* 106(3): p.p.499-521
- Tomlinson, John. 2003. *Globalisation and cultural identity*. Nottingham: Trent University.
- Friedman, Jonathan. 1994. *Cultural identity and global process*. London: Sage.
- Hardt, Michael, Antonio Negri. 2001. *Empire*. Cambridge: Harvard University press.
- Цветковић Владимир Н. 2000. Модернизам и српски „традиционализам“. *Социолошки преглед* XXXIV(3-4):147–58.
- Olivera Pavićević, Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade

Olivera Pavićević, Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade

THE INDIVIDUAL IN THE PERSPECTIVE OF GLOBAL MODERNIZATION

Abstract

The article deals with the possibilities of realizing and sustaining an independent and free individual, which, above all, rests upon the institutions of the law, as evident in the classical liberalism of the western capitalist societies. The main thesis of the article is that, from the period of classical liberalism up to the modern supranational neoliberal societies, the categories of individual freedom and democracy have undergone significant changes, especially in the field of individual liberties, interests, and potentials. These changes are moving towards the endangerment and disintegration of the individual identity, which, detached from its previous foothold, becomes confronted with the hypertrophied world market and estranged public opinion.

Key Words: identity, liberalism, individualism, sovereignty, democracy.